

FALTÖRŐ KOS AZ EU ELLEN?

Magyarország az orosz propagandisták szemével

Istrate Dominik
Takácsy Dorka
Krekó Péter

POLITICAL CAPITAL
POLICY RESEARCH & CONSULTING INSTITUTE

2021. december

Ezt a projektet részben vagy egészben az Egyesült Államok Külügyminisztériuma támogatta. A jelen tanulmányban olvasható vélemények, következtetések a szerzőké és nem feltétlenül tükrözik az Egyesült Államok Külügyminisztériumának véleményét.

Tartalomjegyzék

Vezetői összefoglaló	4
Bevezetés	6
Módszertan	8
A vizsgált médiumok	8
Magyarország az orosz közvéleményben és a hírfogyasztó nyilvánosságban	10
Főbb narratívák	10
Ukrajna a keresztútjában	15

Vezetői összefoglaló

- **Masszív infrastruktúra biztosítja a Kreml céljainak kiszolgálását.** Ahogy Oroszország viszonya romlott a Nyugattal, úgy fektetett a Kreml egyre többet a saját nemzetközi imázsának építésére, a nyugati riválisai imázsának rombolására, a nyugati információs zavar-keltésre. Ez a folyamat 2014-ben, az orosz-ukrán konfliktus kitörésekor kapott új lendületre a 2005-ben indított, már több nyelven is sugárzó RT (korábban Russia Today), vagy éppen a Sputnik International segítségével. A csatorna működtetésére 2021-ben az Állami Duma már több mint 370 millió dolláros költségvetést szavazott meg, amit Margarita Szimonjan főszerkesztő egyfajta „védelmi minisztériumként” aposztrofált.
- **Segítség a diplomáciai karanténból való kitörésre.** Míg a magyar kormányoldal gyakran Magyarországot elleni támadásokkal vádolja a nyugati sajtótermékeket, ilyen „támadásoktól” egyáltalán nem kell tartania a mainstream orosz sajtó irányából, ahol a főáramú sajtó alapvetően pozitív vagy semleges képet közvetít az országról és az Orbán-adminisztrációról. A magyar kormány Oroszországgal szemben nagyon barátságos politikájának bemutatása azért hasznos a Kremlnek, mert egy EU- és NATO-tagállam barátságos attitűdjével ellensúlyozhatják az Oroszország nyugati elszigeteltségével kapcsolatos aggodalmakat.
- **A „faltörő kos” szerep.** Magyarországot szerepeltetése az orosz médiában azért különösen fontos, mert így megjeleníthetők az Európai Unióval, egyszersmind a nyugati világgal való konfliktusok. A Budapestet érő uniós kritikák alkalmat biztosítanak az orosz sajtónak arra, hogy az EU végtelen liberalizmusával, értékeket feladó politikájával rombolják a blokk hitelességét. A cél egyrészt megmutatni, hogy az EU valójában a hagyományos, az orosz állami politika által is megvédeni kívánt hagyományos értékek (pl. a hagyományos család) lerombolásán dolgozik, így soha nem lehet valós alternatíva Oroszországnak. Másrészt pedig az, hogy az Uniót széttagoltnak és gyengének mutassák be, amelynek egyes tagjai inkább Oroszország, mintsem a Nyugat értékeihez állnak közel. Ebben a kontextusban Magyarország sokszor mint Moszkva eszköze jelenik meg: Ahogy a Sputnikon megjelent cikk írja: „Oroszország Magyarországot szankcióellenes, faltörő kosként készül bevetni”.¹ Itt ugyanakkor a konfliktus a legfontosabb, nem a Moszkva és Budapest közt meglévő baráti viszony: a lengyel-uniós viták is nagy teret kapnak a vizsgált médiában a varsói és moszkvai kormányzat feszült viszonyának ellenére. A Magyarországról szóló híradások esetében ugyanakkor jellemző, hogy inkább eszközként, mint egyenrangú partnerként jelenik meg.

¹ <https://sputniknews.com/20170205/russia-hungary-eu-relations-analysis-1050366103.html>

Fontos megemlíteni ebből a szempontból, hogy Oroszország ezen célja nem valósult meg, hiszen a magyar kormány az Európai Tanácsban eddig mindig támogatta az Oroszország elleni szankciókat.

- **Magyarország az Ukrajna elleni információs háborúhoz is kapóra jön.** Az orosz dezinformációs ökoszisztéma kiépülése és minden korábbinál aktívabbá válása Ukrajna kapcsán egyfajta információs háborúhoz vezetett, amelyben Magyarország, azon belül is az Orbán-kormány talán a legfontosabb mellékszereplő. A Kreml ki tudja használni a konfliktusos magyar-ukrán viszont, illetve azt, hogy az Oroszországgal fenntartott jó kapcsolat érdekében a magyar kormány nem beszél Moszkva szerepéről az ukrajnai eseményekben. A Putyin-rezsim így saját propagandáján keresztül tovább élezheti Budapest és Kijev viszonyát.
- **Magyar álszakértővel Ukrajna ellen.** 2018-ban egy állítólagos magyar „szakértő”, Keveházy Miklós tűnt fel a Roszija 1 TV csatorna *60 perc* című műsorában, ahol többek között azt állította, hogy Orbán Viktort állítólagos tanácsadói arra biztatják, „próbálja csak meg” elfoglalni Kárpátalját. Ezek a megszólalások természetesen hamar utat találtak az ukrán médiába is, ami kihatással lehetett az ukrajnai magyar kisebbség és az ukrán többség viszonyára is azzal, hogy muníciót biztosított az ukrán szélsőjobboldalnak. Keveházy azóta része lett a Kreml általános propagandájának is, az utóbbi időben például kisebb orosz portáloknak állította, hogy Soros György áll a Pegasus-ügy vagy éppen a bolgár kormányválság mögött. Az orosz média sok energiát ölt abba, hogy „magyar politikai tanácsadóként” adja el, így ha a Kreml újra zavart kívánna kelteni a magyar-ukrán kapcsolatokban, bármikor előhúzhatják a „Keveházy-kártyát” - főleg, ha a magyar kabinet nem utasítja vissza egyértelműen a Kreml dezinformációs narratíváit az állítólagos - de valójában sohasem létező - magyar veszélyről.

Bevezetés

A Majdan-forradalom 2013. novemberi kitörése, valamint a kelet-ukrajnai háború 2014. eleji kirobbanása óta a putyini Oroszország és a nyugati közösség viszonya drasztikusan romlott, mára pedig a hidegháború óta nem látott mélységekbe zuhant. A Krím-félsziget 2014-es orosz annexiójára, a kelet-ukrajnai orosz beavatkozásra és a helyi szakadárak orosz támogatására az Európai Unió, az Egyesült Államok és a nyugati közösség számos országa is reagált. Több hullámban gazdasági szankciókat vezettek be, az Ukrajna szuverenitását és területi integritását megsértő orosz közszerelőket uniós feketelistára tették, a nemzetközi jogsértések miatt pedig többször elítélték az orosz kormányt.

Az Ukrajna szuverenitásával szemben elkövetett nemzetközi vétségeinek, illetve egyre agresszívebbé váló külpolitikájának köszönhetően a putyini Oroszország megítélése jelentősen romlott a nyugati országok politikai vezetése, valamint a nyugati társadalmak körében.² Az orosz vezetés napjainkra egy kiterjedt dezinformációs ökoszisztémát épített ki³, amelyben az orosz állami médiumokon és a kormányközeli sajtón túl alternatív portálok is helyet kaptak. E hálózat célja részben Oroszország nemzetközi imázsának csiszolása, de még fontosabb, hogy a Kreml érdekeivel egyező narratívák terjesztésével közvetlenül vagy - sokkal inkább - közvetve befolyásoljanak döntéshozókat, véleményvezéreket,⁴ illetve, hogy információs zavart okozzanak a nyugati társadalmakban, minek nyomán a helyi lakosság megkérdőjelezi a tények létezését is. Ennek részeként a Kreml 2005 óta, egy hivatalosan független, de deklaráltan a Kreml érdekei mentén működő szerkesztőszéssel, az RT (korábban: Russia Today) televíziós csatornával befolyásolja a nemzetközi közvéleményt.⁵ Az RT az elmúlt években a Kreml-párti média legjelentősebb nemzetközi szereplőjévé nőtte ki magát, és olyan nemzetközi sajtótermékekkel igyekszik felvenni a versenyt, mint a BBC vagy a CNN. Az RT természetesen csak a kirakós egy darabja, a hivatalos orosz állami média, illetve a Kremlhez ezer szálon kötődő információs hálózat részét alkotja még - többek között - a Sputnik International és a jóval szélsőségesebb és szűkebb közönséget célzó News Front is. Moszkva nemcsak az angolszász világot igyekszik befolyásolni, a csatornák a német, spanyol vagy éppen szerb nyelvű közösségeket is célba veszik, sőt, a News Frontnak magyar Facebook-oldala is működik.

Az orosz dezinformációs ökoszisztéma kiépülése és minden korábbinál aktívabbá válása egyfajta információs háborúhoz vezetett, amelyben Magyarország, azon belül is az Orbán-kormány talán a legfontosabb mellékszereplő. A Nyugat és Oroszország közötti viszony drasztikus romlásával párhuzamosan Orbán Viktor ugyanis - az európai politikai fősodorról szinte teljesen szembe menve - látványos politikai fordulatot vitt véghez Kelet felé. A magyar kormányfő az ukrán válság kitörésével egyidőben jelentette be a magyar gazdaságtörténet legnagyobb energetikai beruházását,⁶ az orosz hitelből felépülő paksi atomerőmű-bővítési projektet, 2014 óta rendszeresen kifejezte ellenvéleményét az ukrajnai

² <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2020/02/07/russia-and-putin-receive-low-ratings-globally/>

³ https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/08/Pillars-of-Russia%E2%80%99s-Disinformation-and-Propaganda-Ecosystem_08-04-20.pdf

⁴ https://www.politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/dezinfo_guide_rovid_hun_20181123.pdf

⁵ <https://euvsdisinfo.eu/chief-editor-rt-is-like-a-defence-ministry/>

⁶ https://index.hu/gazdasag/ado_es_koltsegvetes/2014/01/14/nem_veletlenül_ment_orban_moszkvaba/

orosz agresszióra európai válaszként meghozott gazdasági szankciókkal szemben.⁷ A magyar-orosz diplomáciai találkozók egyre jobban elszaporodtak, miközben újabb és újabb gazdasági együttműködésekről születik megállapodás, és Magyarország lojalitását sokszor diplomáciai szinten is kifejezi – lásd például a kiadatási ügyet, amikor Trócsányi László korábbi magyar igazságügyminiszter az Egyesült Államok helyett Oroszországnak adott ki két orosz fegyverkereskedőt.⁸

Magától értetődő, hogy Magyarország Moszkva-barát politikájából és a Kreml nemzetközi reputációját ért károkból adódóan az orosz kormány által kézi vezérelt vagy éppen burkoltan irányított média jelentős része rendszeresen beszámol a kétoldalú kapcsolatokról különböző eseményeiről, különösen akkor, ha ezzel a putyini Oroszország jobb pozícióban tüntetheti fel magát az európai politikai térben. A magyar kormány ily módon kitüntetett figyelmet kap az orosz médiában, ahol döntő többségében pozitív híreket, véleményeket és értékeléseket közölnek Orbán Viktor és kormányának Oroszország-politikájáról. A magyar kormány emellett az Európai Unióval szembeni konfliktusai révén is jelentős szerepet kap az orosz médiában, bizonyítva a blokk egységének, cselekvőképességének hiányát, illetve azt, hogy az EU vezetői csak a liberalizmus elítélendő értékeit tartják szem előtt. Jelen tanulmány Magyarország, illetve a magyar kormány az orosz médiában fellelhető képét mutatja be, kitérve az orosz nyilvánosságban fellelhető narratívákra, a Kreml-párti média által közvetített politikai üzenetekre, valamint az orosz nyelvű dezinformációs portálok Magyarország-percepciójára.

7

https://index.hu/belfold/2017/02/02/putyin_latogatas_orban_viktor_sajtotajekoztato/?fbclid=IwAR0KvHG3FnJ7VA_zGVJ8Go4uKcW7yb-Hyszmh4tfEg-i73Mq0kl8rLuwlY

⁸ <https://444.hu/2019/09/06/szabadlabon-az-orosz-fegyverkereskedok-akiket-a-kormany-az-usa-helyett-moszkvanak-adott-ki>

Módszertan

A tanulmány a Magyarországgal kapcsolatos, online formátumban elérhető cikkeket kvalitatív módszerekkel, narratívaelemzéssel és ténytörzési vizsgálattal (fact-checking) értékeli annak megfelelően, hogy

- megjelennek-e bennük a Kreml által propagált főbb politikai üzenetek, az orosz kormány által terjesztett dezinformációs narratívák;
- fellelhetők-e bennük az információs hadviselés ismérvei Magyarország, az Európai Unió, Ukrajna és az Egyesült Államok irányába.

Az egyes platformok kiválasztásának szempontjai között szerepelt, hogy:

1. legyen köztük az orosz állam által támogatott és attól függetlenül működő médium;
2. legyen köztük olyan médium, amely - az orosz állammal való kapcsolatától függetlenül - ismert dezinformációs narratívákat terjeszt;
3. legyen köztük olyan médium, amely a magyar-orosz gazdasági kapcsolatok jellegéből adódóan kiemelt figyelmet fordít Magyarországra;
4. legyen köztük olyan médium, amely az ukrán-magyar kapcsolatok jellegéből adódóan kiemelt figyelmet fordít Magyarországra.

A vizsgált médiumok

- **RT:** A korábban Russia Today-ként ismert és orosz állami támogatással működő hírcsatornát 2005-ben alapították a Kreml egy korábbi PR-kampányának részeként. Ennek célja az volt, hogy javítsák Oroszország megítélését a nemzetközi szinten, illetve hogy az orosz nézőpont is megjelenhessen nemzetközi ügyekben. A kezdetben viszonylag kis költségvetéssel működő csatorna 16 év alatt a Kreml által fenntartott dezinformációs gépezet egyik, ha nem a legmeghatározóbb szereplőjévé nőtte ki magát, amely az oroszokon túl angolul, németül, franciául, spanyolul és arabul is elérhető. Számos nemzetközi tanulmány⁹¹⁰ is az egyik legfontosabb dezinformációs médiumként hivatkozik rá, amely elsősorban az európai és az amerikai lakosságot célozva próbálja meg kedvezőbb színben feltüntetni Oroszország agresszív külpolitikáját. Margarita Szimonjan, a csatorna főszerkesztője számos alkalommal jelét adta annak, hogy a csatorna feladata az orosz kormányzati álláspont képviselése. 2021-ben az Állami Duma több mint 370 millió dollárt különített el a működésére. Az RT elsődleges célja, hogy a nagyobb nemzetközi hírcsatornákkal versenyezve érje el a nemzetközi célközönséget, ugyanakkor hírportálként és videóplatformként orosz nyelven is elérhető.
- **Sputnik International:** Az RT mellett a Roszija Szegodnya konglomerátum alatt működő Sputnik International tekinthető a leginkább manipulált tartalmakat közlő orosz hírforrásnak. A hírügynökség több mint 30 nyelven sugároz, elsődleges célközönsége pedig szintén a nyugat-európai országok nézői. Fontos különbség

⁹ <https://academic.oup.com/joc/article/70/5/623/5912109>

¹⁰ Yablokov, I. (2015). Conspiracy theories as a Russian public diplomacy tool: The case of Russia Today (RT). *Politics*, 35(3-4), 301-315.

azonban az RT-vel szemben, hogy míg előbbi esetében rendszeresen találkozhatunk a magyar kormány Oroszország- és EU-politikáját dicsérő tartalmakkal, addig a Sputnik szerepfelfogása általában inkább hírügynökségi természetű, adott esetben ellenvéleményeket is megjelentet¹¹. A kulcsfontosságú kérdésekben ugyanakkor ez az oldal is pozitívan tekint a magyar lépésekre, leginkább akkor, ha azok Oroszország számára is kiemelten fontosak.¹²

- **Ria Novosztyi:** Oroszország legnagyobb orosz nyelvű hírügynöksége, amely állami felügyelet alatt működik. Az oroszországi sajtótermékek közül sokáig a legtárgyilagosabbak között tartották számon, napjainkban már elsősorban az orosz kormány hivatalos álláspontját közvetíti, hazai és nemzetközi ügyekben. Magyarországot illetően részletesen számol be a kétoldalú politikai és gazdasági kapcsolatokról, ugyanakkor véleményes, magyar kormányzati szemszögből kellemetlenebb tartalmak is megtalálhatók a felületén.
- **Kommerszant:** Oroszország egyik legelismertebb gazdasági és üzleti napilapja, amely politikai témákat is rendszeresen dolgoz fel. Magántulajdonban van, de érzékelhető rajta a Kreml befolyása. Az RT mellett a Kommerszant is rendszeresen biztosít felületet a magyar kormányzati álláspontnak, elsősorban Szijjártó Péter külügyminiszter szerepeltetésén keresztül.
- **News Front:** Az orosz titkosszolgálatokhoz köthető alternatív hírportál.¹³ Hivatalosan a kelet-ukrajnai háborús eseményekről való tájékoztatást tekinti küldetésének, a gyakorlatban azonban ez Ukrajna-ellenes propagandát jelent. Magyarország kapcsán elsősorban a magyar kormány Ukrajnával szembeni konfliktusait és kritikus álláspontjait emeli ki. A News Front magyar ága számos orosz vagy kelet-ukrajnai szeparatista „forrásból” tájékoztatja olvasóit Ukrajnával kapcsolatban, ilyen például a donbasstoday.ru, newsua.ru vagy a ya-turbo.ru, ezzel kulcsfontosságú szerepet játszik az orosz nyelvű dezinformációs tartalmak Magyarországra „importálásában”.
- **Meduza:** A Meduza független, orosz- és angol nyelven publikáló hírportál, jelenleg Lettországból működik. Az oldal 2014-ben indult orosz nyelven, 2016-tól angol nyelvű tartalmakat is közöl. 2021-ben az orosz Igazságügyi minisztérium „idegen ügynökként” bélyegezte meg az oldalt. Magyarország főként orosz botrányok mellékágaként jelenik meg az oldalon, például amikor Andrej Nariskin, az orosz külföldi hírszerzés, az SZVR vezetőjének fia letelepedési kötvényt vásárolt Magyarországon.¹⁴ Ezt a sajtóterméket azért vizsgáltuk meg, hogy legyen összehasonlítási alapunk az orosz állami- és Kreml-párti portálok narratíváihoz.

¹¹ <https://sputniknews.com/20210623/eu-slams-hungarian-bill-banning-promotion-of-homosexuality-to-minors-a-shame-vows-legal-action-1083221692.html>

¹² <https://sputniknews.com/20210929/orban-hungary-decides-on-its-own-where-to-buy-gas-how-to-get-it-1089522799.html>

¹³ <https://www.zeit.de/digital/internet/2017-02/bundestag-elections-fake-news-manipulation-russia-hacker-cyberwar>

¹⁴ <https://meduza.io/en/feature/2018/09/10/say-hello-to-the-director-of-russia-s-foreign-intelligence-service-his-son-s-family-apparently-tried-to-buy-hungarian-residency-for-360-000-euros>

Magyarország az orosz közvéleményben és a hírfogyasztó nyilvánosságban

A Google Trends keresési adatai¹⁵ alapján az látszik, hogy az oroszországi, Magyarországgal kapcsolatos keresések száma az elmúlt évben a labdarúgó Európa-bajnokság hetében volt messze a legmagasabb. A Magyarország keresőszót tartalmazó első 10 kifejezés mindegyike futballal volt kapcsolatos.

A Yandex Keyword keresője némileg más képet mutat, a Magyarországgal kapcsolatos kereséseknek nagyobb a szórása, a toplistába¹⁶ az Osztrák-Magyar Monarchia és a magyar vízumközpont is befért, de a keresések számában a Google Trends adataihoz hasonlóan itt is hatalmas ugrás figyelhető meg a labdarúgó EB idején. 2021 júniusban 1 447 371 keresés tartalmazta a 'Magyarország' kulcsszót, az év többi hónapjának 484 686-os átlagához képest.¹⁷

A Levada kutatásaiból pedig egyrészt az látszik, hogy az orosz közvélemény kevésbé érdeklődik Magyarország iránt, másrészt az oroszok csak 1-2 százaléka említi Magyarországot baráti országgént.¹⁸

Főbb narratívák

A vizsgált médiumok valamennyien részletesen foglalkoznak a magyarországi politikai eseményekkel, valamint a magyar kormány nemzetközi politikai aktivitásával. Mivel Magyarország az Európai Unió tagállamain belül látványosan külön utas Oroszország-politikát folytat, ez egyáltalán nem meglepő. Miközben az európai fősodor általában igyekszik tisztes távolságot tartani az orosz politikai vezetéstől, Orbán Viktor az elmúlt három évben már a Kremllel való politikai együttműködés fontosságát is egyre több alkalommal hozta szóba, ráadásul az uniós kabinetek közül szinte egyedül a magyar kormány érvelt eddig több alkalommal is az Oroszországra kivetett szankciók ellen.¹⁹ Ismert az is, hogy Magyarország számára mintául szolgált több, alapvető jogokat korlátozó orosz törvény: a 2017-es civiltörvény szövege több ponton is egyezett orosz társával,²⁰ a „gyermekvédelmi törvény” LMBTQ-közösséggel kapcsolatos szabályozása pedig szigorúbb is annál.²¹

¹⁵ <https://trends.google.com/trends/explore?date=2020-10-29%202021-11-28&geo=RU&q=%D0%92%D0%B5%D0%BD%D0%B3%D1%80%D0%B8%D1%8F>

¹⁶ Yandex Keywords, 'Венгрия', <https://wordstat.yandex.com/#/?words=%D0%92%D0%B5%D0%BD%D0%B3%D1%80%D0%B8%D1%8F>

¹⁷ Yandex Keywords, Impressions history for keyword "Венгрия", <https://wordstat.yandex.com/#/history?words=%D0%92%D0%B5%D0%BD%D0%B3%D1%80%D0%B8%D1%8F>

¹⁸ <https://www.levada.ru/en/2020/09/30/attitudes-toward-countries-4/>

¹⁹ Kivételnek tekinthető az Öt Csillag-Lega-féle olasz kormány, ami egy alkalommal meg is vétőzta, hogy az EU új orosz neveket tegyen feketelistára. Ez a kormány azonban meglehetősen rövid életűnek bizonyult. Kivételként említhetők még a szlovák Fico- és Pellegrini kormányok.

²⁰ <https://444.hu/2017/04/20/felfedezheto-az-orosz-minta-a-kulfoldrol-tamogatott-civil-szervezetek-regisztraciojat-eloiro-torvenyjavaslatban>

²¹ <https://444.hu/2021/06/16/a-homofobiat-pedofiliaval-osszemoso-magyar-torveny-meg-az-eredeti-orosz-mintanal-is-szigorubb>

Az Orbán-kormány politikai-ideológiai közelsége már önmagában apropót szolgáltat a magyarországi politikai és gazdasági eseményekről szóló tájékoztatásnak.

A vizsgált médiumok – az elsősorban gazdasági-politikai fókuszú Kommerszant és az orosz kormánytól független Meduza kivételével – az alábbi narratívákat közvetítik olvasóik felé Magyarország és a magyar kormány kapcsán:

- **Magyarország, mint Oroszország eszköze.** Bár a magyar-orosz kapcsolatok barátinak tekinthetők, akadnak fontos kivételek is, amikor a magyar kabinet csak eszközként tűnik fel, szimbolikus ügyekben pedig olykor bele is rúgnak a magyar félbe. A Sputnik International például 2017-ben kijelentette, hogy Magyarország lehet a Kreml „szankcióellenes faltörő kosa” az Európai Unióban²², sőt, Donald Trump amerikai elnök beiktatása után (és így az amerikai nyomás megszűnésével) egyenesen arra biztatta a magyar kormányt, hogy vétőzza meg az Oroszországot sújtó uniós szankciókat, és ne csak gazdasági, de ideológiai okokból. 2016-ban pedig, az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulóján Dmitrij Kiszeljov a Roszija 1 csatornán egy 10 perces szegmensben állította be a forradalmat egyfajta neonáci puccsnak, amelyet részben a CIA szervezett.²³ Kiszeljov azt sem felejtette el megjegyezni, hogy ez lehetett az első oroszbarát országban megszervezett „színes forradalom”.²⁴ A Kreml propagandacsatornáit az is kiemelték, hogy a magyar külügy nem tiltakozott Kiszeljov szavai ellen, csupán véleményt cserélt róluk a budapesti orosz nagykövettel, majd megegyeztek, hogy a kérdés „más történelmi értelmezés” alá esik a két országban.²⁵ Emlékezetes az is, hogy 2014-ben az akkor még működő Hídfő portál alapján vádolta meg a Kreml Magyarországot azzal, hogy T-72-es tankokat akar szállítani Ukrajnának,²⁶ pedig – valójában – a Honvédség már az ukrán válság kirobbanása előtt döntött erről, ráadásul a tankokat egy cseh hadiipari cég szerezte meg.²⁷
- **Magyarország a hagyományos Európa védelmezője.** Az orosz állami támogatású csatornákon bár nem hallgatják el az Orbán-kormánytal szembeni nyugati kritikákat, a vélemény szekcióban kizárólag a támogató hangoknak biztosítanak teret. Robert Bridge amerikai politikai kommentátor például egy augusztusi véleménycikkében úgy fogalmaz²⁸ az RT online hasábjain, hogy „Magyarország egy sikeres keresztény ország, az istentelen liberálisok ezért támadják Orbán Viktor találkozóját Tucker Carlsonnal”. Az alapvetően hírügynökséggé funkcionáló Ria Novosztji a magyar kormány LMBTQ-ellenes lépései kapcsán ír hasonlókat. A portál hírként (tehát nem véleményként) prezentált cikkében úgy fogalmaz²⁹, hogy „a gyermekeknek szánt melegpropaganda most már hivatalosan is európai érték”, egyúttal pedig védelmébe veszi a magyar kormány hagyományos családmódellet támogató

²² <https://sputniknews.com/20170205/russia-hungary-eu-relations-analysis-1050366103.html>

²³ <https://hungarytoday.hu/cia-ex-nazis-behind-1956-hungarian-revolution-russian-state-tv-claims-78806/>

²⁴ <https://www.themoscowtimes.com/2016/10/25/russian-tv-pundit-not-too-impressed-with-hungarys-complaint-about-his-1956-uprising-criticism-a55871>

²⁵ <https://sputniknews.com/20161026/hungary-uprising-kiselev-1046741619.html>

²⁶ https://index.hu/kulfold/2014/08/15/moszkva_fegyverszallitassal_vadolja_magyarorszagot/

²⁷ https://index.hu/belfold/2014/08/19/tavaly_nyar_ota_tudunk_az_elado_tankokrol/

²⁸ <https://www.rt.com/op-ed/531518-hungary-christian-nation-carlson-orban/>

²⁹ <https://ria.ru/20210703/tsennosti-1739684692.html>

álláspontját. Hasonló politikai narratíva rajzolódik ki a titkosszolgálati kötődésű alternatív hírportál, a News Front orosz nyelvű kiadásában is, amely szintén aktívan foglalkozott a magyar kormány LBMTQ-ellenes intézkedéseivel. A News Front egy cikkében azt emelte ki³⁰, hogy „az LBMTQ-lobbi átlépte a vörös vonalat Magyarországon”, és lényegében ezért kényszerült arra a magyar kormány, hogy fellépjen a hagyományos családmodell védelme érdekében. Egy Brexit-párti brit történész Ferenc pápa szeptemberi budapesti látogatása kapcsán azt emelte ki az RT-n megjelent írásában³¹, hogy a katolikus egyházfő félreérti a magyar miniszterelnököt, aki „csak Magyarország keresztény hagyományait próbálja megőrizni”. Az elmúlt hónapok során természetesen rengeteg megjelenést produkált a magyar kormány szexuális kisebbségeket támadó politikája, azon belül is a 2021 júniusában elfogadott törvény, illetve az ennek kapcsán kezdeményezett népszavazás. Jellemző viszont, hogy egyes orosz médiumok, mint például a Sputnik International, részletesen beszámolt³² Szájer József volt fideszes európai parlamenti képviselő brüsszeli szexbotrányáról. Az RT sem hallgatta el az ügyet, igaz, Orbán Viktor reakcióját helyezte annak fókuszába.³³

- **Egyszerre utáncandó és utánczó.** Összességében Magyarország egyrészt a követendő európai példaként, másrészt az orosz példát követő országgként jelenik meg. Talán meglepő, de Lengyelország is hasonló színben tűnik fel ezekben a médiumokban, leginkább az EU-val vívott harcai miatt, annak ellenére is, hogy Varsó és Moszkva között közismerten fagyos a viszony. Ha az Unióval való konfliktus kiemelhető, gond nélkül méltatják Lengyelország jogállamiság terén vívott küzdelmét³⁴, de akár zöldpolitikáját is.³⁵ A Mateusz Morawiecki lengyel miniszterelnök részvételével zajló EP-vitát országa jogállamisági teljesítményéről az RT úgy mutatta be, mint „bizonyítékot” arra, hogy az EU-ban a keleti államok másodrangúak.³⁶ A Kreml propagandája tehát mind Magyarországot, mind Lengyelországot az EU kritikájára, hiteltelenítésére, egységének aláásására használja fel.
- **Sikerer magyar-orosz kapcsolatok:** A magyar és az orosz kormány ideológiai közelségén túl az egyik leginkább propagált narratíva a két ország, illetve a két kormány közötti egyre intenzívebbé váló politikai és gazdasági együttműködés. Ennek alapját Magyarország Oroszországtól való energiapiaci függősége, valamint a két ország energetikai együttműködése adja. Az orosz állami médiumok (mind az angol, mind az orosz nyelvűek) kellő részletességgel számolnak be a paksi bővítéssel, valamint a magyar-orosz gázkereskedelemmel kapcsolatos bejelentésekről és történésekről. Ezen hírközlések többsége nem szükségszerűen ideológiai töltetű, gyakoriságuk viszont azt is jelzi, hogy a Kreml-párti médiumok

³⁰ <https://news-front.info/2020/10/07/lgbt-lobbi-pereshlo-krasnuyu-liniyu-v-vengrii/>

³¹ <https://www.rt.com/op-ed/534738-pope-visit-orban-christian-traditions/>

³² <https://sputniknews.com/20201202/conservative-hungarian-mep-resigns-after-police-raid-drug-fuelled-orgy-in-brussels-gay-bar-1081329758.html>

³³ <https://www.rt.com/news/508494-orban-hungary-mep-gay-orgy/>

³⁴ <https://www.rt.com/news/538733-poland-rejects-ecj-fine/>

³⁵ <https://www.rt.com/news/539145-brussels-blackmail-funds-poland-climate/>

³⁶ <https://www.rt.com/news/538733-poland-rejects-ecj-fine/>

esetében kiemelkedően fontos az EU- és NATO-tag Magyarországgal kapcsolatos viszony bemutatása, különösen, ha az az orosz külpolitikai érdekekkel is összhangban van. Ennek legutóbbi példája a 2021 szeptemberében, 15 évre megkötött orosz-magyar hosszú távú gázszerződés, amelyet az ukrán kormány is több alkalommal kritizált annak geopolitikai vetülete miatt. A Roszija 1 állami hírcsatorna online kiadása a témában folytatott riportját az „Ukrajna Magyarország és Oroszország miatt hisztizik” címmel adta le³⁷ szeptember 28-án. Hasonló részletesség jellemzi az orosz kormányközeli médiát, amennyiben Orbán Viktor és Vlagyimir Putyin, valamint Szijjártó Péter és Szergej Lavrov külügyminiszterek találkozási és közös nyilatkozatait mutatják be. Ebben a kontextusban valamennyi médium esetében kiemelkedő az a hírközlési gyakorlat, amelyet Magyarország külön utas politikájával kapcsolatban alkalmaznak.³⁸ A többek között Áder János részvételével lezajlott Krími Platform konferenciával (amelynek célja, hogy újra ráirányítsa a nemzetközi közösség figyelmét az Oroszország által Ukrajnától jogellenesen elcsatolt félsziget ügyére) párhuzamosan tudósítottak például arról, ahogy Szijjártó Péter Budapesten biztosította Szergej Lavrovot a magyar-orosz kapcsolatok zavartalan haladásáról. Az orosz sikerpropaganda nem csupán a politikai, de a járványügyi együttműködés során is megmutatkozott: Szijjártó Pétert 2021 márciusában az orosz Szputnyik V oltással oltották be koronavírus ellen, amiről részletesen beszélt egy az RT-nak adott interjúban³⁹. Ezt az orosz média mellett⁴⁰ az orosz kormány is aktívan felhasználta⁴¹: egy uniós tagállam, sőt, kormányának egy magas rangú tagja is az orosz vakcinát választotta. A két kormányzat 2021. őszi, szimbolikus gesztusai is bőven kaptak médiafelületet:⁴² Vlagyimir Putyin orosz elnök Barátság-érdemrenddel tüntette ki a magyar külügyminisztert⁴³, Szijjártó Péter pedig a Magyar Érdemrend középkeresztjével tüntette ki Mihail Murasko orosz egészségügyi minisztert.⁴⁴ Ezeknél azonban jóval több médiafigyelmet kaptak Szijjártó Péter oroszországi útjai során adott nyilatkozatai, amelyekben élesen bírálta az Európai Uniót, amiért nem ismerik el a Szputnyik V vakcinát⁴⁵, „politikai és ideológiai kérdésként” aposztrofálva azt.⁴⁶ Kritikus mondatai szalagcímekként árasztották el az orosz kormány médiát. Szijjártó, s ezáltal a magyar kormány álláspontját a Kommerszant is rendszeresen ismerteti, ahol gazdasági és európai politikai kérdésekben több alkalommal nyilatkozott a magyar külügyminiszter,

³⁷ <https://www.vesti.ru/article/2619457>

³⁸

<https://www.kommersant.ru/doc/4957061?query=%D0%A1%D0%B8%D0%B9%D1%8F%D1%80%D1%82%D0%BE>

³⁹ <https://www.rt.com/news/518721-hungary-sputnik-eu-vaccines/>

⁴⁰ <https://ria.ru/20210321/napadki-1602211501.html>

⁴¹ https://twitter.com/mfa_russia/status/1373179843559448579

⁴² <https://russian.rt.com/world/news/929467-putin-orden-druzhby-vengriya>

⁴³ <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202111180046?index=12&rangeSize=1>

⁴⁴ <https://ria.ru/20211126/murashko-1760924027.html>

⁴⁵ <https://russian.rt.com/world/video/932831-vengriya-mid-sputnik-migranty>

⁴⁶ <https://ria.ru/20211128/sputnik-1761100151.html>

többször kiemelve⁴⁷, hogy Magyarország „nem akar újabb hidegháborút.” A magyar külügyminiszter - ellenétében más uniós- és NATO-tagállami kollégáival - rendszeres interjúalany az RT-nél, ami azzal együtt is jelzésértékű, hogy a magyar diplomácia első embere nyilatkozik a CNN-nek⁴⁸ vagy a BBC-nek⁴⁹ is. A magyar kormány tehát nem osztja (vagy inkább nem problematizálja) azt a nyugat-európai közvélekedést, hogy az orosz állam által támogatott csatorna propagandamédia volna. Annak viszont kiemelt jelentősége van, hogy a magyar kormány egy képviselője visszatérően az RT-nek adott interjúiban kritizálja saját országa szövetségi rendszerét. Ezek a bírálatok villámgyorsan nagy karriert futnak be az orosz állami média felületein, amely arra használja őket, hogy azt sugallja, „a Nyugat” igazságtalan, képmutató. Ez a sugallat egybecseng azzal, amit a Kreml hangoztat, ugyanakkor, ha ezt a nyugati szövetségi rendszer egy képviselője hangoztatja, annak egészen más a súlya. Legyen szó akár a 2021-es belorusz-lengyel határon kialakult válságról, („Magyarország külügyminisztere emlékeztetett a Budapest bevándorlási politikáját érő kritikákra”⁵⁰), az afganisztáni NATO-misszió kudarcáról („Magyarország külügyminisztere a NATO húszéves afganisztáni misszióját elhibázottnak nevezte”⁵¹), a nyugati országok orosz kapcsolatairól („Magyarország külügyminisztere képmutatással vádolta a Nyugatot Oroszországhoz fűződő kapcsolataikban”⁵²), vagy a magyar demokrácia állapotáról („Magyarország külügyminisztere álhírek terjesztésével vádolta az USA-t”⁵³), az elhangzottak az orosz állami média számára remekül hasznosíthatók. A magyar külügyminiszter szövetségi rendszerből való kibeszélése, állításai bőven az ország súlyán és fontosságán túli figyelmet kapnak az orosz állami médiában. November 28-án például két óra leforgása alatt a Ria Novosztji 7 cikket is megjelentett⁵⁴ már a címben is Szijjártó szavait idézve.

47

<https://www.kommersant.ru/doc/2640485?query=%D0%9F%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%80%20%D0%A1%D0%B8%D0%B9%D1%8F%D1%80%D1%82%D0%BE>.

48 <https://www.facebook.com/szijjarto.peter.official/videos/teles-cnn-interj%C3%BA/652482005714515/>

49 <https://www.facebook.com/szijjarto.peter.official/videos/bbc-hardtalk-ez-t%C3%A9nyleg-kem%C3%A9ny-volt/1190006904831858/>

50 <https://ria.ru/20211128/sijjarto-1761103765.html>

51 <https://ria.ru/20211128/afganistan-1761101486.html>

52 <https://ria.ru/20211128/litsemierie-1761100793.html>

53 <https://ria.ru/20211128/feyki-1761101988.html>

54 <https://ria.ru/search/?query=%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%B3%D1%80%D0%B8%D1%8F>

Ukrajna a keresztútban

A Kreml által kezdeményezett információs háború legfontosabb sarokpontja a napjainkban is dúló kelet-ukrajnai konfliktus. Ezen információs háború részeként a Kreml-párti propaganda arra törekszik, hogy a nemzetközi médiatérben lehetetlenítse el és hiteltelenítse Ukrajnát, mentesítse Oroszországot a konfliktusban vállalt aktív szerepe alól, és a kijevi kormányt tüntesse fel agresszorként. Az Ukrajna-ellenes propaganda rendszeresen visszatérő eleme az orosz kormányoldali média fősodrának⁵⁵, ugyanakkor a legszélsőségesebb politikai felhangok a News Front orosz nyelvű felületén jelennek meg. A titkosszolgálati kötődésű portál márciusban arról közölt anyagot⁵⁶, hogyan „szabadíthatná fel Oroszország és Magyarország Kárpátalját Ukrajnától”. Egy másik, augusztusi cikkében a News Front is foglalkozott az Ukrajna által szervezett Krími Platform konferenciával. Ugyanakkor, miközben még az orosz kormányközeli sajtó is inkább azt emelte ki, hogy a konferencia ellenére maradnak változatlanok a kétoldalú kapcsolatok Budapest és Moszkva között, addig a News Front arról írt, hogy Magyarország „Ukrajna kritizálására használta a Krími Platformot”, míg a valóságban a részt vevő Áder János államfő Oroszországot ítélte el.

Magyarország ukrajnai szerepéről fontos kiemelni néhány pontot. Először is, Magyarországnak vannak jogos követelései a helyi magyar kisebbségek jogainak biztosításával kapcsolatban. Másodsor, a magyar kormány folyamatosan hangot adott Ukrajna területi egysége és szuverenitása melletti támogató álláspontjának, azzal együtt is, hogy a kétoldalú viták miatt az ország valóban - bizonyos mértékig - blokkolja Ukrajna integrációját a nyugati közösségek sorába. Harmadszor, mivel a jelenlegi magyar kormány a Nyugat felé tett kötelezettségeit és a Kelet felé húzó külpolitikáját igyekszik egyensúlyozni, Oroszország ukrajnai szerepvállalásáról lényegében említést sem tesz. Ez utóbbi pont, illetve a magyar-ukrán vita harsány hangneme segít a Kremlnek abban, hogy a Budapest és a Kijev közötti vitát felhasználja saját Ukrajna-ellenes propagandájában, például arra, hogy kiélezze a kapcsolatot az ukrán többség és az ukrajnai magyar kisebbség között. A Kreml propagandagépezete által orosz nyelven, állítólagos magyar „szakértők” közreműködésével készült dezinformációs anyagok viszonylag könnyen megtalálják az utat az ukrán médiatérbe is, ami jelentős károkat okozhat mind Ukrajnán belül, mint az ukrán-magyar kapcsolatokban.⁵⁷

Bár a Kreml-párti médiumoknak kétségkívül érdekükben áll kedvező színben feltüntetni az Oroszország és Magyarország közötti kapcsolatokat, a magyar kormány nemzetközi tevékenységének oroszországi ábrázolása közel sem egységes. A bilaterális kapcsolatok valamennyi állomásának felértékelésén túl több esetben ugyanilyen fontos az oroszországi Kreml-barát média számára az is, hogy a közvetített magyar álláspont egyszerre dicsérje Oroszországot és támadja Ukrajnát. Ahogy azt fentebb is említettük, az orosz kormány

⁵⁵ <https://24.hu/kulfold/2020/03/31/oroszok-ukranok-magyar-kisebbsseg-karpatalja-putyin-propagandamedia-alszakertok-pc/>

⁵⁶ Аналитик рассказал, как Венгрия с Россией спасут Закарпатье от Украины

Источник: <https://news-front.info/2021/03/06/analitik-rasskazal-kak-vengriya-s-rossiej-spasut-zakarpate-ot-ukrainy>

⁵⁷ <http://4liberty.eu/review-13-how-pro-kremlin-disinformation-exploits-minority-related-conflicts-between-ukraine-and-its-neighbors/>

külpolitikai törekvései között kiemelt helyen szerepel, hogy konfliktust szítsanak Ukrajna és az Ukrajnával szomszédos országok között, legtöbbször etnikai alapon.⁵⁸ Figyelembe véve a kárpátaljai magyar kisebbséget, ez alól természetesen Magyarország sem kivétel. A magyar és az ukrán kormány viszonya 2017 óta drasztikusan romlott, miután a kijevi törvényhozás több hullámban korlátozta a kisebbségi nyelvhasználatot az országban. Mindez kiváló alapot szolgáltatott a Kreml számára is ahhoz, hogy feltüzeljék a két fél közötti etnikai feszültséget.

A magyar „szakértők” egyik ékes példája az orosz állami médiában Keveházy Miklós szereplése. A korábban a magyar és az orosz nyilvánosságban is teljesen ismeretlen magyar állampolgár először az orosz állami média elsőszámú hírcsatornáján, a Rosszija 1 adásán tűnt fel annak főműsoridős esti politikai talkshowjában. Keveházy, akit a műsorban „magyar politikai tanácsadóként” tüntettek fel, számos olyan megkérdőjelezhető állítást tett, amelyek tökéletesen alkalmasak a Magyarország és Ukrajna közötti kapcsolatok aláásására. A műsor magyar szereplője legalább három erősen kétséges állítást tett, amelyek később a szélesebb ukrán nyilvánosságot is elérték, feszültséget keltve ezzel Budapest és Kijev között:

- Keveházy szerint a magyar hadsereg „a kéksisakos ENSZ-békefenntartók élén” elérheti Lvivet, hogy segítsenek megtisztítani a helyi ivóvízforrásokat.
- A műsorvezető azon kérdésére, hogy a magyar kormány fontolgatja-e Kárpátalja elfoglalását, elmondta, hogy Orbán Viktor árnyék tanácsadói egyértelműen arra biztatják, hogy „gyerünk, próbálja csak meg”.
- Az ukrán-orosz kapcsolatok örökös forráspontjaként ismert gázviták kapcsán elmondta, hogy Magyarország lényegében bármikor elzárhatja a gázcsapot Ukrajna irányába.

Keveházy nyilatkozatait nem meglepő módon gyorsan felkapta az ukrán sajtó, ami nem csupán a magyar-ukrán kapcsolatok alakulásának árthatott, de az ukrán nacionalisták számára is biztosított politikai kommunikációs muníciót. Mindezt pedig egy olyan politikai kommentátor segítette elő, aki ezt megelőzően - nyilvánosan legalábbis - semmilyen érdemi szakértői tevékenységet nem végzett.⁵⁹ A Rosszija 1 csatornán történő szereplése óta egyfajta állandó politikai szakértőként jelenik meg olyan, az orosz nyelvű, az anyaországi oroszoknak és a közel-külföld oroszok lakosainak egyaránt szóló dezinformációs médiumokban, mint az orosz titkosszolgálati kötődéssel működő News Front, amelynek fő feladata az Ukrajna-ellenes és oroszbarát dezinformációs narratívák terjesztése a kelet-ukrajnai háborúval és a Krím 2014. évi orosz annexiójával kapcsolatban. Keveházy 2018 óta a NewsFront 93 online anyagában szerepelt (érdekes módon a magyar nyelvű kiadásban nem), számos alkalommal adott interjút a portálnak és írt hozzájuk cikkeket. Az általa közzétett anyagok döntő többségében az Európai Unió Oroszország-politikájának⁶⁰, az európai uniós szankciók, a liberális⁶¹ és az Egyesült Államok által vezetett világrend⁶² és

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ <https://news-front.info/2021/03/14/tusk-student-otlichnik-iz-kieva/>

⁶¹ <https://news-front.info/2021/07/28/vengerskoe-net-lgbt-lobbi/>

⁶² <https://news-front.info/2020/09/27/amerikanskaya-tragediya/>

különösen Ukrajna⁶³ bírálatairól szoltak, a magyar kormányt viszont – annak pozitívnak vélt harcias EU-ellenessége, konzervativizmusa és Ukrajnával szembeni kiállása miatt – pozitívan értékelték. Ukrajna kapcsán olyan általános dezinformációs narratívákat is terjeszt, miszerint az országot a háttérből Soros György irányítja,⁶⁴ mint ahogyan a Pegasus-botrány mögött⁶⁵ vagy a bolgár kormányválság hátterében is az amerikai üzletembert sejtik.⁶⁶ Az utóbbi időben Keveházy főleg a Polit Rosszija portálnak nyilatkozik (2019 óta 35 alkalommal),⁶⁷ ahonnan más világpolitikával foglalkozó, a Kreml narratíváját használó oldalak hivatkoznak rá egyre szélesebb körben, úgymint a news.ru,⁶⁸ a politexpert.net,⁶⁹ a rueconomics.ru,⁷⁰ a riafan.ru⁷¹ vagy az actualnews.com.⁷²

Keveházy mellett 2021 tavasza óta már Bogár László neve is gyakran felbukkan, mindig vele együtt. Magyar szakértőkként hivatkoznak rájuk, legyen szó akár a Nyugat hibáztatásáról, amiért az „megszervezte a migrációs válságot” a belorusz-lengyel határon⁷³, akár 2001. szeptember 11. kapcsán az USA hivatalos álláspontjának megkérdőjelezéséről, hiszen szerintük a tragikus eseményeket a „globális birodalom stratégiai tervezhetők előre”.⁷⁴ Keveházy példája alapjaiban mutatja meg a dezinformációs narratívák jelentőségét az orosz kormány médiában Magyarország kapcsán, egyúttal viszont arra is rávilágít, hogy a Kreml-párti médiának marginális szereplőkre kell támaszkodni ahhoz, hogy a putyini rezsim számára kedvező, de Európából nézve szélsőséges véleményeket tüntessen fel mainstreamként az orosz médiafogyasztók számára. Keveházy, „magyar szakértőként” történő pozicionálása is konfliktus alapját képezheti: valamennyi a News Frontnak adott interjújában Magyarországra utaló tárgyak veszik körül, ami könnyedén azt sejtetheti, hogy itt hivatalos magyar álláspontról van szó, nem pedig egy szélsőségesen elfogult és sokszor összeesküvés-elméleteken alapuló véleményről.

⁶³ <https://news-front.info/2020/06/25/kak-soros-vzval-pod-svoj-kontrol-ukrainu/>

⁶⁴ <https://news-front.info/2020/06/25/kak-soros-vzval-pod-svoj-kontrol-ukrainu/>

⁶⁵ <https://politros.com/217158-v-vengrii-rasskazali-o-prichastnosti-sorosa-k-skandalu-s-izrailskim-pegasus>

⁶⁶ <https://politros.com/221225-miklosh-kevehazi-strukturny-sorosa-vmeshivayutsya-v-vybory-prezidenta-bolgarii>

⁶⁷ <https://politros.com/tags/kevehazi>

⁶⁸ <https://news.ru/world/vengerskie-politologi-predrekli-evrosoyuzu-samounichtozhenie/>

⁶⁹ <https://politexpert.net/264181-vengerskii-politolog-kevehazi-ukazal-na-kreditnye-problemy-ukrainy-iz-zasnyzheniya-tranzita-gaza>

⁷⁰ <https://rueconomics.ru/549782-analitik-kevehazi-zametil-diagnoz-zapadu-v-rechi-putina-na-valdae>

⁷¹ <https://riafan.ru/tags/kevehazi>

⁷² https://yandex.ru/turbo/s/actualnews.org/exclusive/402501-vengerskij-jekspert-kevehazi-prorochestvo-gorbacheva-o-raspade-es-mozhet-sbytsja-v-skorom-buduschem.html?utm_source=aab&platform=desktop

⁷³ <https://slovodel.com/626293-vengerskie-politologi-bogar-i-kevehazi-obvinili-zapad-v-organizacii-migracionnogo-krizisa>

⁷⁴ <https://riafan.ru/1519276-politolog-kevehazi-nazval-somnitelnoi-oficialnuyu-versiyu-ssha-o-terakte-11-sentyabrya>